

року. Інше питання – це притягнення до відповідальності російських військовослужбовців, які наразі перебувають під контролем України. У національній судовій практиці були випадки засудження російських військовополонених за злочини на території України (справа Александрова і Єрофєєва). За нормами міжнародного гуманітарного права військовополонені підлягають захисту від судового переслідування за факт участі у воєнних діях (імунітет комбатанта), проте такий захист не поширюється на випадки вчинення воєнних злочинів. Щодо обов'язку репатріації військовополоненого, то ув'язнені можуть утримуватися під вартою на період кримінального провадження та судового розгляду, а у випадку засудження – до часу закінчення відбуття покарання (ст. 119 п. 5 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими). Таким чином, обов'язок держави звільнити і передати військовополоненого після закінчення воєнних дій стосовно осіб, які перебувають під слідством чи засуджені призупиняється і відновлюється після завершення кримінального провадження чи відбуття покарання [1; 2].

Альтернативним варіантом притягнення виконавців міжнародних злочинів може бути відкриття кримінальних проваджень іноземними країнами за принципами універсальної юрисдикції – це принцип міжнародного права, який дозволяє судити іноземців, що вчинили міжнародні злочини на території іншої держави, на підставі серйозності таких злочинів, які є загрозою для всього міжнародного співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Спеціальний механізм правосуддя для притягнення до відповідальності за міжнародні злочини проти українського народу: що це таке?. URL: helsinki.org.ua/articles/spetsialnyy-mekhanizm-pravosuddia-dlia-ptytiahnennia-do-vidpovidalnosti-zamizhnarodni-zlochyny-protuy-ukrainskoho-narodu-shcho-tse-take/

2. Правнича спільнота України запустила інфокампанію із закликом до ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. URL: helsinki.org.ua/articles/proiekt-yes-pravo-justice-razom-iz-pravnychoiu-spilnotoiu-ukrainy-zapustily-infokampaniiu-iz-zaklykom-do-ratyfikatsii-rymskoho-statutu-mizhnarodnoho-kryminalnoho-sudu/

*Ірина Гловюк**

УРАХУВАННЯ СТАНДАРТІВ МІННЕСОТСЬКОГО ПРОТОКОЛУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

У доповіді Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини «Порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права в контексті подій під Іловайськом у серпні 2014 року» було звернено увагу на потребу правоохоронним органам гарантувати, що розслідування випадків катувань, жорстокого поводження, позасудових страт та вбивств, пов'язаних із конфліктом, ґрунтується на основі міжнародних стандартів та практики (наприклад, Стамбульського протоколу та Мінесотського протоколу) [1, с. 29]. На жаль, проблематика таких розслідувань на основі вироблених міжнародних практик тільки поширилась через широкомасштабну війну РФ проти України.

Мінесотський протокол зараз підготовлений у версії 2016 року (*The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death (2016): The Revised United Nations Manual on the Effective Prevention and Investigation of Extra-legal, Arbitrary and Summary Executions*) [2]. Він може бути застосований у діяльності правоохоронних органів, судово-медичних експертів, адвокатів, суддів, громадськості.

* Головний науковий співробітник відділу організації наукової роботи, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України.

Сфера застосування протоколу: випадки передбачувано незаконної смерті та *tutatis mutandis* насильницьких зникнень. До цих випадків відносяться:

- 1) Смерть могла настати в результаті дій чи бездіяльності держави, її органів або агентів або може іншим способом приписуватися державі;
- 2) Смерть настала під час затримання або утримання особи державою, її органами або агентами;
- 3) Смерть настала в тому випадку, коли держава могла не виконати свої зобов'язання з захисту життя.

Протокол містить такі частини: зобов'язання держав та стандарти та елементи й принципи розслідування (II розділ); вимоги до професійної етики (III розділ); положення щодо проведення розслідування (IV розділ); детальні керівні принципи (на місці злочину, опитувань, розкопки місць поховань, аутопсії, аналізу скелетних залишків) (V розділ), глосарій та додатки.

У протоколі наголошено на зобов'язанні держав щодо розслідування і в умовах збройного конфлікту, із уточненням, що тоді принципи розслідування (зокрема, початок розслідування *ex officio*, причетність держави, позбавлення життя фізичними особами, територіальна юрисдикція, оперативність, ретельність та ефективність, незалежність та неупередженість, транспарентність) мають розглядатися у світлі основоположних принципів міжнародного гуманітарного права. Елементи й принципи розслідування є традиційними для розуміння ефективності розслідування: оперативність, ретельність та ефективність, незалежність та неупередженість, транспарентність.

Надалі слід сконцентруватися на положеннях щодо проведення розслідування. До основних принципів таких положень віднесено: збереження життя (групи з розслідування, представників громадськості); наявність стратегії розслідування; застосування усіх законних методів розслідування; підзвітність групи; збереження усіх матеріалів, реєстрація джерел, дати та часу збирання матеріалів.

Після отримання інформації про позбавлення життя необхідно провести попереднє дослідження для визначення напрямків розслідування та подальших дій, у тому числі виявлення усіх джерел потенційних доказів. Коли буде зібрано та проаналізовано значний масив доказів, має бути складено попередню доповідь, яка має містити отримані результати та рекомендації щодо подальших дій. Відмічу, що КПК України не містить вимог стосовно таких доповідей, але як довідка у провадженні вони можуть бути складені. Крім того, має бути складений письмовий звіт з аналізом інформації щодо обставин смерті та осіб, які можуть нести за неї відповідальність. Пункт 51 передбачає, що Звіт має включати наступну основну інформацію: особисті дані та офіційний статус автора попередньої доповіді; обставини підготовки доповіді; особистість жертви або жертв (якщо вона відома); дату, час та місце смерті; місцезнаходження жертви чи жертв; метод чи методи заподіяння смерті; особи або організації, які, ймовірно, несуть за це відповідальність; мотиви позбавлення життя; та інші конкретні подробиці. Слід виявити області, які потребують подальшого розслідування. Слід розробити загальну стратегію локалізації та збирання додаткового матеріалу, який може бути корисним для розслідування та потенційного судового розгляду. Слід скласти план збирання доказів.

Протокол передбачає комплекс заходів в ході розслідування: процесуальні, криміналістичні, експертні, пошукові (встановлення свідків, встановлення зв'язків з сім'ями); складання профілів жертв тощо.

Слід звернути увагу, що вказується на потребу забезпечення цілісності доказів. Це тлумачиться як те, що слід ефективно реєструвати кожен етап збирання, зберігання, транспортування доказів та їх судово-медичного аналізу з моменту виявлення на місці злочину та до пред'явлення в суді, а також протягом усього судочинства. Це часто позначається поняттями «ланцюг доказів» або «ланцюг безпеки доказів». Ланцюг безпеки доказів є правовим, доказовим концептом, що вимагає послідовного документування будь-якого перспективного елемента доказів з метою забезпечення його

прийнятності як доказ під час судового розгляду. Це включає врахування імен та послідовності всіх осіб, у віданні яких був цей елемент з його отримання посадовими особами і до його пред'явлення у суді. Будь-які прогалини в цьому ланцюзі володіння доказами або їх збереження можуть завадити включенню цього елемента в доказову базу як доказ проти обвинуваченого у скоєнні кримінального злочину. Доказові матеріали повинні перевозитися таким чином, щоб забезпечити їх від маніпуляції, деградації та перехресного забруднення іншими доказами. Кожен елемент отриманих доказів, включаючи людські останки, повинен супроводжуватися однозначними посиленнями та маркуванням для забезпечення його ідентифікації з моменту отримання та до аналізу та зберігання. Для дотримання вимог щодо ланцюга доказів та їх цілісності облікові записи під час перевезення, відстеження та зберігання цих доказів повинні включати докладні відомості про слідчого.

Окремі принципи та правила торкаються опитувань. Загальними принципами є такі: недопустимість повторного психологічного травмування особи; високі етичні стандарти особи, яка проводить опитування; забезпечення безпеки опитуваного; програма захисту свідків (якщо є потреба); запис опитувань (письмова форма або аудіо чи відеофіксування; при обранні враховується думка опитуваного щодо конфіденційності та безпеки та обстановка опитування). Детальні керівні принципи опитувань розкривають підготовку, початок опитування, встановлення фактів, завершення опитування, роль усних перекладачів та запис опитування.

Відмітимо, що за Протоколом має забезпечуватись, щоб опитана особа засвідчила письмово або на аудіо або відеозаписи, що: а) свідчення опитаної особи не були зроблені під незаконним тиском у будь-якій формі; б) зміст запису опитування є вірним і правильним, наскільки це знає та пам'ятає опитана особа; с) опитана особа не піддавалася загрозам або примусу до давання свідчень, як і не робилося жодних обіцянок або спонукань у зв'язку з цим; d) опитана особа обізнана, що показання можуть використовуватись у судовому розгляді та що його можуть викликати для давання показань у суді; е) опитана особа може нести відповідальність за презирство до суду, втручання у відправлення правосуддя або дачу хибних показань, якщо вона знає, що у своїй заяві повідомила якісь хибні відомості, або не вважає їх вірними (п. 224).

Аналіз положень Протоколу свідчить про те, що:

- у силу того, що він поширюється не лише на діяльність правоохоронних органів, надається всеосяжна інформація щодо розслідування смерті, яка може бути використана особами, які не є фахівцями у кримінальному провадженні;

- Протокол інкорпорує міжнародно-правові, процесуальні, криміналістичні, судово-експертні, етичні, психологічні, організаційні аспекти розслідувань;

- документування не є тотожним із фіксуванням кримінального провадження за наслідками, проте, форми є спільними;

- стандарти Протоколу цілком застосовні у кримінальних провадженнях у Україні як з позицій криміналістики, так і з позицій норм КПК України. Разом з тим у протоколах допитів мають ставитися додаткові питання з урахуванням у тому числі положень ст. 23 КПК України.

Список використаних джерел:

1. Порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права в контексті подій під Іловайськом в серпні 2014 року. URL: www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/ReportOnIlovaisk-UA.pdf

2. The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death (2016): The Revised United Nations Manual on the Effective Prevention and Investigation of Extra-legal, Arbitrary and Summary Executions). URL: www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/MinnesotaProtocol.pdf